

STEREOTIPI O MUŠKARCIMA I ŽENAMA U SUVREMENOJ HRVATSKOJ LEKSIKOGRAFIJI¹

1. Uvod

Poznato je da su jezik i društvo usko povezani i da se društvene predodžbe – poput stereotipa i stavova o pripadnicima pojedinih društvenih skupina kao što su spolne/rodne, dobne, vjerske, etničke itd. – odražavaju u jeziku i jezičnoj uporabi te se jezikom prenose i održavaju. U novije vrijeme, koje je obilježeno porastom društvene osjetljivosti, raste interes i za predodžbe o društvenim skupinama te diskriminaciju i nejednakosti koje se mogu iščitati iz rječničkih opisa. U skladu s time u suvremenoj se leksikografiji veća pozornost posvećuje društvenoj strani jezične uporabe i usklađivanju leksikografskoga opisa sa suvremenim društvenim normama.

Istraživanja u području stereotipizacije društvenih skupina i opisa potencijalno osjetljivoga leksika koji se na njih odnosi u stranoj su leksikografiji prisutna već nekoliko desetljeća, osobito u zemljama u kojima društvena odgovornost zauzima važno mjesto u raspravama o jeziku i jezičnoj politici. Istraživanja provedena na građi engleskih rječnika obuhvatila su različite društvene skupine, a primjer su novijih analiza rječnika iz spolne/rodne perspektive Russel (2012.), u kojemu je predstavljen žanr feminističkih rječnika i njihov moguć doprinos suvremenoj leksikografiji, Moon (2014.), u kojemu se analizira opis značenja ideologiziranih riječi, među ostalim iz domene spola/roda i seksualnosti, u rječnicima za neizvorne govornike, i Nossem (2018.), u kojemu se leksikografske

¹ Ovo je poglavlje nastalo u suradnji s projektom *Hrvatski mrežni rječnik (Mrežnik) – 2. faza*, koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovorna je samo autorica te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

odluke analiziraju iz perspektive odnosa moći u društvu i heteronormativnosti kao dominantnoga diskursa.

U kontekstu hrvatske leksikografije spolna/rodna neravnopravnost u rječničkim opisima bila je predmetom nekoliko istraživanja. Kao jedan od prvih radova u tome području valja spomenuti Bratanić (2005.), u kojemu autorica analizira definicije imenica za muškarce i žene u suvremenim hrvatskim rječnicima i zaključuje da su one u velikoj mjeri stereotipizirane i ideologizirane. Dakić (2017.) analizira i ostale elemente leksikografske obrade riječi *žena* i *muškarac* te pokazuje da su neravnopravnost i stereotipne predodžbe prisutne, osim u definicijama, i u primjerima, sintagmama i frazemima, a Pišković (2016.) na korpusu koji se sastoji od imenica za žene i muškarce iz semantičkih polja karakter, fizičke značajke i seksualnost i njihovih rječničkih definicija također uočava stereotipiziranje i asimetriju. Miloš (2017.) pokazuje da je stereotipnost u leksikografskoj obradi često odraz stereotipnosti u društvu. Mihaljević (2018.) opisuje pristup obradi mocijskih parnjaka u mrežnome, korpusno utemeljenome rječniku, a u članku Mihaljević (2021.) predstavlja se mogućnost primjene spolno/rodno uključivoga jezika pri obradi građe u e-rječniku.

U ovome poglavlju proširit će se uvidi dosadašnjih istraživanja te će se prikazati predodžbe o ženama i muškarcima koje se mogu iščitati iz leksikografskoga opisa leksičkih jedinica iz domene muško-žensko u suvremenim hrvatskim rječnicima.² Osim definicija, analiza će obuhvatiti i kolokacije i primjere te uporabne i stilske odrednice i napomene. U tu svrhu analizirat će se obrada odabranih riječi koje se odnose na žene i muškarce u trima hrvatskim općim jednojezičnim rječnicima:

- a. RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika* (gl. ur. J. Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, 2000.).
- b. HJP = *Hrvatski jezični portal* (<http://hjp.znanje.hr>). To je zasad jedini veliki hrvatski jednojezični opći rječnik koji je u cijelosti dostupan na mreži, stoga se može pretpostaviti da se upotrebljava najčešće. Dostupan je od 2006. godine. Sadržava podatke iz više izvora, među ostalim iz *Rječnika hrvatskoga jezika* V. Anića i *Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika*.

² Ovo se poglavlje djelomično temelji na rezultatima istraživanja predstavljenoga u Lazić i Mihaljević (2021a).

- c. VRH = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (gl. ur. Lj. Jojić, Školska knjiga, 2015.) Riječ je o najnovijemu dovršenom jednojezičnom općem rječniku za odrasle izvorne govornike. Rječnik je dostupan u tiskanome obliku te u digitaliziranoj inačici.

S obzirom na to da su suvremeni rječnici najčešće utemeljeni na korpusnome materijalu kao izvoru podataka o stvarnoj jezičnoj uporabi, podatci o uporabi pojedinih riječi zabilježeni u rječnicima usporedit će se, kad je to relevantno, sa stanjem u *Hrvatskome mrežnom korpusu – hrWaC-u*. Također, budući da su istraživanja provedena na hrvatskoj rječničkoj građi pokazala da suvremeni hrvatski rječnici obiluju društveno spornim sadržajima i nerijetko odražavaju stereotipne predodžbe o društvenim skupinama (usp. Lazić i Mihaljević 2021a, 2021b), spomenut će se i nekoliko primjera drukčijih leksikografskih rješenja primijenjenih u nordijskim rječnicima, u kojima su opisi u većoj mjeri vođeni načelima društvene odgovornosti.³

2. Osnovni pojmovi

U *Velikome rječniku hrvatskoga standardnog jezika* (VRH-u) stereotip je određen na sljedeći način: „konvencionalno, obično vrlo pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili uvjerenje”. U društvenim znanostima obično se govori o stereotipima o društvenim skupinama – skupinama pojedinaca izdvojenih na temelju kriterija kao što su spol/rod, etnička pripadnost, vjera, rasa, dob, profesija i slično – i u tome smislu stereotip se može odrediti kao vjerovanje o uopćenim obilježjima društvenih skupina ili njihovih članova.⁴ Riječ je o predodžbama koje nemaju u potpunosti uporište u stvarnosti, ne vrijede za svakoga pripadnika skupine na koju se odnose, a nerijetko podrazumijevaju i obilježja koja se smatraju nepoželjnima ili manje vrijednima. Iako se najčešće spominju negativni stereotipi, oni mogu biti i neutralni ili pozitivni. Stereotipi koji postoje u društvu odražavaju se u jeziku i jezičnoj uporabi. Mogu biti sadržani u osnovnome značenju riječi i izraza (*muževan/ženstven, muška/ženska ruka, ženska glava*), dovesti do razvoja prenesenih značenja (*ciganin, balkanac, židov, seljak, idiot*)

³ Više o obradi društveno osjetljivoga leksika u suvremenim nordijskim rječnicima vidi u Lazić 2022.

⁴ <http://struna.ihj.hr/naziv/stereotip/25414/#naziv> (pristupljeno 10. studenoga 2024.).

ili proizlaziti iz konteksta uporabe i onoga što se o skupini i njezinim pripadnicima govori.

Tehnološki napredak i promjene koje je unio u jezikoslovna istraživanja odrazili su se i na leksikografiju te su tijekom posljednjih nekoliko desetljeća iz korijena promijenili način leksikografskoga rada. Tako se danas umjesto rječnika utemeljenih na ručno prikupljenim podacima suvremenim rječnicima smatraju rječnici utemeljeni na podacima iz opsežnih računalnih korpusa, s pomoću kojih se lakše može dobiti uvid u stvarnu jezičnu uporabu. Međutim, s korpusnim pristupom u leksikografiji povezuju i neki problemi. Jedan od njih odnosi se na činjenicu da je stvarna jezična uporaba često nekorektna te obiluje stereotipnim predodžbama i predrasudama o pripadnicima društvenih skupina. Postavlja se pitanje u kojoj se to mjeri treba odražavati u rječniku te kako postići ravnotežu između korpusnih podataka i činjenice da bilježenje stereotipa u rječniku može djelovati uvredljivo i doprinijeti njihovu širenju.

Odgovor na to pitanje može ovisiti o odnosu prema korpusnome materijalu. S obzirom na uporabu korpusnih podataka u korpusnim se istraživanjima, pa tako i u leksikografiji, mogu razlikovati dva pristupa: 1) korpusno utemeljen (*corpus-based*), u kojemu korpus služi provjeri unaprijed postavljenih hipoteza, 2) korpusom vođen (*corpus-driven*), u kojemu se hipoteze postavljaju isključivo na temelju korpusne analize (Tognini-Bonelli 2001.). Primijeni li se to na leksikografiju, može se reći da bi korpusom vođen rječnik trebao vjerno odražavati jezičnu uporabu kakva je dokumentirana u korpusu te bi svi jezični podatci trebali imati potvrdu u korpusnim podacima. U korpusno utemeljenome rječniku leksikograf se služi korpusom za provjeru postojećih pretpostavka o jezičnoj uporabi i stjecanje novih spoznaja, no pri obradi građe u rječniku od korpusnih podataka u nekoj se mjeri može i odstupiti ako za tim postoji potreba (Štrkalj Despot i Möhrs 2015.).

Još jedno bitno razgraničenje u vezi s obradom društveno osjetljivoga leksika u rječnicima uvela je Bratanić (2005: 39) – treba razlikovati *jezične činjenice* od *leksikografskih činjenica*. Ako je određeni stereotip prisutan u jeziku, npr. riječ *muškarčina* najčešće je pozitivno obilježena, a riječ *ženetina* negativno, to su jezične činjenice koje leksikograf treba opisati, a ne krivotvoriti. Međutim, leksikografska obrada takve stereotype ne bi trebala osnaživati ili stereotipne predodžbe upisivati pod inače neutralne natuknice.

3. Analiza rječničke građe

U ovome poglavlju prikazat će se obrada odabranih natuknica iz domene muško-žensko u suvremenim hrvatskim rječnicima s posebnim osvrtom na društvene predodžbe i stavove koji se u njima odražavaju. Prikaz je podijeljen u potpoglavlja prema elementima leksikografskoga opisa. Na kraju poglavlja prikazat će se primjer uporabe korpusa za otkrivanje ili potvrdu novih značenja i značenjskih pomaka povezanih s društvenim promjenama.

3.1. Definicije

Pojave je moguće definirati na različite načine i iz različitih perspektiva, stoga su definicije jedan od elemenata leksikografskoga opisa koji može upućivati na predodžbe, vrijednosti i nejednakosti koje postoje u društvu. U kontekstu hrvatske leksikografije često je citiran primjer iz *Rječnika hrvatskoga jezika* urednika J. Šonje (2000.), u kojemu je muškarac određen kao „muška osoba”, a žena kao „ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, koje može rađati djecu i preuzeti glavnu brigu za uzgoj i odgoj djece” (usp. npr. Bratanić 2005., Dakić 2017.). Osim što je muškarac predstavljen kao apsolutna kategorija, a žena je određena u odnosu na muškarca, kao ključno žensko obilježje navodi se uloga žene kao majke, što se iz današnje perspektive može smatrati zastarjelim.

Neki su stereotipi i nejednakosti sadržani u riječima i njihovoj uporabi. Primjer su toga – imenice bez mocijskoga parnjaka, koje se temelje na stereotipnome poimanju tipičnih ženskih i muških osobina (npr. *alapača*, *mekušac*; usp. Pišković 2016: 354) ili različite konotacije augmentativa *ženetina* i *muškarčina* (usp. Bratanić 2005: 39). Međutim, rječničkim definicijama te se predodžbe mogu osnaživati (primjerice pretjeranom afektivnošću) ili upisivati u opis neutralnih natuknica kao u navedenome primjeru definicije imenice *žena*. Istraživanja provedena na građi hrvatskih rječnika (Bratanić 2005., Pišković 2016., Dakić 2017.) pokazala su izraženu asimetričnost definicija imenica kojima se upućuje na žene i muškarce i pristranost pri njihovu oblikovanju. Među ostalim, definicije nerijetko odražavaju mušku perspektivu i definicije imenica kojima se upućuje na žene obično su afektivnije i naglašavaju se negativne osobine koje se pripisuju ženama, dok su definicije imenica kojima se upućuje na muškarce neutralnije

i u njima se ističu pozitivne osobine. Primjerice, kao što je pokazala Pišković (2016.), u *Velikome rječniku hrvatskoga jezika* V. Anića (Novi Liber, Zagreb, 2005.) u definiciji imenice *fufa* – „reg. beznačajna djevojka, djevojka koja nema vrijednosti osim vanjštine, ona koja nema individualnosti, bez izgrađene osobnosti” – nižu se nepoželjne ženske osobine, a različit pogled na poželjno ponašanje muškaraca i žena dolazi do izražaja usporedi li se, primjerice, definicija imenice *bećar* – „veseljak, sklon piću, jelu, veselju i ženama; bekrija, lola” – s definicijom imenice *bećaruša* – „pejor. ženska osoba koja se ponaša raspojasano i živi bećarskim životom”. U istome rječniku sintagma *žena iz stripa*, koja je navedena pod natuknicom *žena*, određena je vrlo iscrpno, u skladu s muškom predodžbom o „idealnome” izgledu žene: „tip žene vrlo vitkog struka, jakih bokova i snažnih, lijepo svedenih nogu, okruglog lica i jakih kostiju lica (nacrtan izmaštani tip idealno privlačne žene, ob. po ukusu 1920-ih i dalje)”.

Razlike u društvenome, a kao posljedica toga i leksikografskome poimanju muškaraca i žena osobito su izražene u području seksualnosti. Primjerice, u HJP-u se nevjera partneru spominje samo u određenju riječi *kurva* („1. a. jez. knjiž. razg. nevjerna žena; b. žena koja ulazi u veze s muškarcima za novac; kurba, prostitutka”), ali ne i *kurvar* („1. onaj koji je sklon kurvama, onaj koji se kurva; kurviš”), dok se prema VRH-u obje riječi u jednome značenju odnose na onoga tko je nevjeran. Otklon od onoga što se poima kao normalan partnerski odnos često se opisuje jednostrano te su žene te koje ulaze u odnose sa starijim muškarcima iz, primjerice, financijskih razloga ili se koriste svojom seksualnošću kako bi manipulirale muškarcima. Tako su u HJP-u zabilježene sintagme *drugo djevičanstvo*: „sociol. stanje udate žene koja prema društvenim i ekonomskim razlozima i običajima ima starijeg muža i u vitalnim godinama ostaje bez erotskog života” i *duševna prostitutka*: „razg. pejor. 1. ona koja sanjari o seksualnim avanturama, a ne usudi se upustiti u istinsku vezu; 2. ona koja iskorištava muškarca i drži ga u nadi da će postići uspjeh; ona koja obećava ili daje nade u intiman odnos u koji ne misli ući”. Podatci iz *Hrvatskoga mrežnog korpusa* – *hrWaC-a* upućuju na to da su te sintagme u uporabi izrazito rijetke ili se ne upotrebljavaju, stoga se može postaviti pitanje trebaju li uopće biti uvrštene u rječnik. U ostalim analiziranim rječnicima te se sintagme ne navode, no u HJP-u i VRH-u zabilježene su vulgarne i seksističke sintagme *mrzla pizda* i *vuk s pičkom*. I te sintagme u *hrWaC-u* imaju samo nekoliko potvrda. Određenja sintagme *mrzla pizda* u HJP-u i VRH-u podudaraju se i glase „frigidna, hladna

žena, ona koja nema strasti ni temperamenta u intimnim odnosima” (navodi se i preneseno značenje ‘hladna, neljubazna osoba bez obzira na spol’), što je još jedan primjer iscrpnoga opisivanja nepoželjnih ženskih osobina. Sintagma *vuk s pičkom* određena je u VRH-u kao „^{PODR} vrlo odlučna, poduzetna, oštra ženska osoba”, a u HJP-u je definicija jednaka, samo joj prethodi odrednica *iron. vulg.* U definiciji se nikako ne problematizira što su inače pozitivne osobine označene vulgarnim izrazom kao nešto nepoželjno kad je riječ o ženama. Još je jedan primjer definicije u kojoj se zrcali muška perspektiva i muška očekivanja od žena definicija izraza (*ona*) *zna s muškim* u HJP-u: „zna s muškarcem, zna kako se ugađa muškarcu (u intimnim željama i u ugodnostima svakodnevnog života)”.

U kontekstu društvenih stereotipa zanimljivo je promotriti obradu pridjeva koji se odnose na žene i muškarce kao što su *ženski*, *ženstven*, *muški* i *muževan*. U HJP-u nalazimo sljedeća određenja: *muževan*: „koji ima sve odlike odrasla muškarca ili časna muža [*muževna pojava*]”; *muški* (prid.) – jedno od značenja: „1. dostojan muža, pravog muškarca”; *muška ruka*: „muškarac koji u kući obavlja tipične poslove koji nisu za ženu”. Iz primjera je vidljivo da se postojanje tipičnih muških obilježja ne problematizira kao društveni konstrukt te je naglašen pozitivan stav prema njima (*pravi muškarac*). U posljednjemu primjeru pretpostavlja se prikladnost poslova s obzirom na spol, što je također iz današnje perspektive zastarjelo. Slični primjeri mogu se pronaći i u RHJ-u, npr. *muški* (pril.): „na muški način, poput muških; odlučno, čvrsto, hrabro: *postupiti* ~”.

Stereotipne predodžbe o ženama, njihovim osobinama i ulozi očite su promotre li se neke sintagme navedene pod natuknicom *ženski* u HJP-u i njihova određenja: *ženska logika*: „(ob. u šali) potreba žene da prednost u rasuđivanju dade intuiciji ili sentimentalnim razlozima”, *ženska ruka*: „ljepota i red (ob. u kući, u odijevanju) koji nije moguć u načinu života bez žene” ili određenje značenja izraza *muška baba*: „muškarac s nekim ženskim osobinama (mnogo priča i sl.)”. Sa ženama se, dakle, povezuju negativni (pretjerana sentimentalnost, nemogućnost racionalnoga rasuđivanja), ali i pozitivni stereotipi (ljepota, urednost), koji se odražavaju u navedenim izrazima. Međutim, u rječničkim se definicijama ti stereotipi ne dovode u pitanje te se dodatno naglašavaju (npr. tvrdnjom da red bez žene nije moguć). Takvih je primjera mnogo, primjerice, u definiciji izraza (*to ti je*) *kad žensko poludi* u HJP-u ne objašnjava se samo njegovo značenje, nego se ističe i navodna razlika u ponašanju žena i muškaraca: „*pejor.* žena je u

strasti i ljubavi spremna na veće žrtve i smjelije nerazumnosti nego muškarac”. Primjer rječničke definicije kojom se dodatno naglašava negativni stereotip o ženama nalazi se i u RHJ-u: *ženska glava*: „žena sa svojim osebnim mišljenjem”.

Određenja u VRH-u neutralnija su: *muževan*: „1. koji je svojstven zreloom muškarcu; 2. koji pokazuje odlike muškoga spola”, *muški* (prid.): „koji se odnosi na muške”, *muški* (pril.): „kao muško, način muškoga”, *ženska ruka* „red koji je obično svojstven ženama”. Izrazi *muška ruka*, *muška baba* i *ženska logika* nisu zabilježeni u rječniku. Međutim, i u tome su rječniku muške i ženske osobine prikazane kao danost, kao nešto što se ne propituje. U vezi s tim zanimljivo je promotriti definicije sličnih pridjeva u rječnicima drugih jezika u kojima se ogleda viši stupanj društvene odgovornosti i koje mogu poslužiti kao primjer drukčijega pristupa definiranju riječi i izraza čije značenje i uporaba odražavaju društvene stereotipe, predrasude i slično. Navest ćemo nekoliko primjera definicija pridjeva sa značenjem ‘muževan’ u nordijskim rječnicima:

Den Danske Ordbog (dalje: DDO)⁵: „sa svojstvima koja su tradicionalno shvaćana kao osobito muška, npr. mišićavo i snažno tijelo, poduzetnost, inicijativa, hrabrost i snaga”⁶

Det Norske Akademis ordbok (dalje: NAOB)⁷: *mandig* ‘muževan’: „koji ima, pokazuje ili je obilježen (vanjskim ili unutrašnjim) svojstvima koja se tradicionalno zahtijevaju od muškarca”⁸; *maskulin* ‘muževan’: „koji jest ili se smatra tipičnim za muškarca”⁹

⁵ *Den Danske Ordbog* (<https://ordnet.dk/ddo>) jednojezični je mrežni rječnik suvremenoga danskog jezika koji se izrađuje u Društvu za danski jezik i književnost (*Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*). Temelj je rječnika materijal istoimenoga tiskanog rječnika, a od 2009. rječnik je u izmijenjenome i prilagođenome obliku dostupan na mreži te se otad kontinuirano doraduje i dopunjuje isključivo kao mrežni rječnik.

⁶ „med træk der traditionelt har været opfattet som specielt mandlige, fx en muskuløs og kraftfuld krop, handlekraft, initiativ, mod og styrke”

⁷ *Det Norske Akademis ordbok* (<https://naob.no>) norveški je jednojezični rječnik u izdanju Norveške akademije. Rječnik je nastavak rada na tiskanome rječniku Norveške akademije, čiji je posljednji svezak objavljen 1995. Godine 2018. objavljen je na mreži te se otada doraduje i proširuje isključivo u mrežnome obliku. Sadržava i stariju i suvremenu građu.

⁸ „som har, viser, er preget av de (ytre eller indre) egenskaper man tradisjonelt krever av, hos en mann”

⁹ „som er eller anses som typisk for mannen”

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (dalje: SO)¹⁰: *manlig* ‘muški, muževan’: „1. koji je muškoga spola ili se na njega odnosi; 2. tipičan za muškarce prema određenim (djelomično zastarjelim) idealima”¹¹.

3.2. Stilske i vrijednosne odrednice

Iako stereotipne predodžbe o društvenim skupinama mogu biti i pozitivne i negativne, često je riječ o osobinama ili drugim obilježjima koja se smatraju društveno neprihvatljivima ili manje vrijednima te su poticaj za nastajanje više ili manje pogrđnih riječi i izraza, negativnih konotacija ili prenesenih značenja. Pogrdnost izraza u rječnicima u načelu se označava odgovarajućom odrednicom (npr. *pogrdno/pejorativno, vulgarno, podrugljivo*), no analiza obrade leksika koji se odnosi na društvene skupine u suvremenim hrvatskim rječnicima pokazala je da pogrđna uporaba katkad nije obilježena stilskom odrednicom ili je upotrijebljena odrednica koja opisanomu značenju ne odgovara u potpunosti, najčešće je preblaga (usp. Lazić i Mihaljević 2021a: 566).

Za leksik koji se odnosi na društvene skupine karakteristično je da se riječi i izrazi katkad mogu doživjeti kao uvredljivi čak i kad namjera govornika nije izreći pogrdu. Primjerice, pojedini izrazi mogu izazvati uvredu zbog toga što odražavaju kakvu predrasudu o kojoj društvenoj skupini (npr. *ženskast, ženska logika*). U skladu s tim Schutz (2002.) razlikuje izravnu i neizravnu uvredljivost leksičkih jedinica. U hrvatskim rječnicima negativni stereotipi u pozadini pojedinoga izraza u načelu se ne komentiraju. Međutim, u spomenutome danskom rječniku DDO-u mogu se naći i primjeri natuknica pri čijemu se opisu i neizravna uvredljivost uzela u obzir. Primjerice, imenica *tøsedreng* određena je kao „plašljiv, nesamostalan dječak ili mladić”¹², a u nastavku stoji napomena: „pogrdno; uporaba riječi može se doživjeti kao sporna jer se temelji na stereotipnim predodžbama o djevojkama i ženama”¹³.

¹⁰ *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (<https://svenska.se>) jednojezični je švedski rječnik u izdanju Švedske akademije. Rječnik je u tiskanome obliku objavljen 2009., a isti je sadržaj 2015. objavljen na mreži. Godine 2021. objavljeno je novo, izmijenjeno izdanje, koje je isključivo mrežno.

¹¹ „1. som är av eller har att göra med mankön; 2. typiskt för män enl. vissa (delvis föräldrade) ideal”

¹² „dreng eller ung mand der er uselvstændig eller bange af sig”

¹³ „nedsættende; brug af ordet kan opleves problematisk fordi det bygger på stereotype forestillinger om piger og kvinder”

Primjer su riječi utemeljenih na stereotipima o ženama i muškarcima pridjevi *ženskast* i *muškobanjast* te imenice *ženskonja*, *muškarača*, *muškobanja*. U analiziranim hrvatskim rječnicima te natuknice najčešće nisu obilježene kao pogrdne, premda se često upotrebljavaju za izricanje manje ili više negativnoga stava prema referentu, niti se upućuje na stereotipe. Pridjev *muškobanjast* u VRH-u je određen kao onaj „koji u općem dojmu, izgledu i ponašanju podsjeća na muškarca”, a *ženskast* kao onaj „koji izgledom podsjeća na ženu”. Slična je i obrada imenice *ženskonja*: „1) muškarac koji ima neke ženske crte u ponašanju ili vanjštini, 2) ^{PREN, ŽARG} homoseksualac” te imenice *muškarača*, s tom razlikom da uz nju stoji odrednica *podrugljivo*: „^{PODR} žena koja ima muške osobine u općem dojmu, izgledu ili ponašanju”. Odrednicom *podrugljivo* označena je i imenica *muškobanja*, s koje se upućuje na natuknicu *muškarača*. U HJP-u uz natuknice *ženskast*, *ženskonja*, *muškobanjasta*, *muškarača* ne stoji odrednica, dok je značenje riječi *muškobanja* označeno kao pogrdno (*pejor.*).

Riječi su s kojima se često povezuju različiti vrijednosni sudovi uvećanice i umanjenice. Uporaba stilskih odrednica promotrit će se na primjeru nekoliko uvećanica i dviju umanjenica iz skupine muško-ženskih parnjaka čiji je opis u rječnicima prikazan u 1. tablici.

1. tablica: Stilske odrednice u natuknicama iz semantičke skupine muško-žensko u hrvatskim rječnicima

ŽENSKO		MUŠKO	
djevojčura	VRH: UV od djevojka, POGR djevojka koja je izgubila dostojanstvo i dobar glas HJP: <i>augm. pejor.</i> od djevojka, djevojka koja je izgubila dostojanstvo RHJ: <i>pogr</i> djevojka koja je izgubila dostojanstvo i dobar glas; bludnica, prostitutka, kurva	momčina	VRH: UV, UMILJ od momak HJP: <i>augm. i hip.</i> od momak RHJ: <i>uveć</i> od momak

curetina	VRH: ^{UV} od cura, ^{RAZG, POGR} velika, krupna djevojka HJP: <i>augm.</i> od cura, <i>pejor.</i> RHJ: <i>pogr uveć</i> od cura		
ženetina	VRH: ^{POGR, UV} od žena [<i>snažna ženetina</i>] HJP: <i>pejor.</i> od žena RHJ: <i>uveć pogr</i> od žena	muškarčina	VRH: ^{UV} od muškarac [<i>ovaj / ova muškarčina;</i> <i>bezobrazan / gruba muškarčina;</i> <i>On je muškarčina u pravom smislu te riječi.</i>] HJP: <i>augm.</i> od muškarac, pravi muškarac, onaj koji se odlikuje onim što se očekuje od pravog muškarca u vanjštini i ponašanju, tipičan muškarac od glave do pete RHJ: onaj koji izgledom i ponašanjem utjelovljuje pojavu muškarca: <i>biti -</i>

babetina	VRH: 1. _{UV} od baba 2. _{POGR} odbojna starica 3. _{PREN} a. brbljavac, brbljavica, lajavica b. kukavica HJP: 1. <i>augm.</i> od baba 2. ružna baba; <i>pejor.</i>; baburda, babuskara, babuskera RHJ: <i>pogr</i> odbojna, zla starica; babuskara	djedina	VRH: 1. _{UV} od djed 2. _{POGR, PODR} stari čovjek koji se ne ponaša u skladu s dostojanstvom svojih godina [<i>stara djedina</i>; <i>djedina gleda cure</i>] 3. _{UMILJ} pravi djed, naočit djed s poželjnim odlikama (Obrada odgovara obradi u HJP-u., a u RHJ-u natuknica nije obrađena.)
ženica	VRH: _{UM, UMILJ} od žena a. (1) [<i>stidljiva ženica</i>] b. (2) [<i>Hoćeš li ti biti mojoj ženicom?</i>] HJP: <i>dem.</i> i <i>hip.</i> od žena RHJ: <i>umanj umilj</i> od žena	čovuljak (čovječuljak)	VRH: (čovječuljak:) _{UM} od čovjek [<i>blijed / bolećiv / neznatan / žustar čovječuljak</i>] → čovječić, čovuljak, patuljak (2) (čovuljak:) _{RAZG, UMILJ} od čovjek → čovječuljak [<i>suh čovuljak šiljasta lica i nosa; debeo / kržljav / nakazan / smiješan čovuljak</i>] HJP: (čovuljak:) <i>pejor. hip. fam.</i>, v. čovječuljak = čovjek niska rasta i sitne građe, sitnih kostiju RHJ: (čovječuljak:) sitan čovjek

Iako je s umanjenicama obično povezano hipokoristično, a s uvećanicama pogrdno značenje, to se donekle razlikuje kod umanjenica i uvećanica tvorenih

od riječi koje se odnose na žene i muškarce. To je u rječnicima dijelom naznačeno stilskim odrednicama, a dijelom drugim elementima leksikografskoga opisa (definicijama, primjerima). Promotri li se u 1. tablici uvećanice koje se odnose na žene, uočiti će se da su u cjelini ili u kojemu od svojih značenja doista označene kao pogrdnice, a tomu odgovaraju i ostali elementi leksikografske obrade u kojima se spominju osobine poput snage i krupne građe, koje se tradicionalno smatraju nepoželjnim za ženu. Kod nekih uvećanica koje se odnose na žene spominju se i druga nepoželjna obilježja: gubitak dostojanstva (*djevojčura*) i neprivlačan izgled (*baba*). I dok se imenica *djevojčura* prema podacima iz *hrWaC-a* doista najčešće spominje u kontekstu seksualnoga ponašanja koje se tradicionalno ne smatra poželjnim za ženu, imenica *babetina* upotrebljava se kao pogrdnica u različitim kontekstima, stoga se može pitati zašto se u definicijama u HJP-u i RHJ-u ističe samo neprivlačan fizički izgled starije žene (usp. određenje u VRH-u: „odbojna starica”).¹⁴

Za razliku od imenica koje upućuju na žene, uvećanice za muškarce određene su (uz neka razilaženja među rječnicima) kao odmilice (*momčina*), odmilice ili pogrdnice / podrugljive riječi (*djedina*) ili im nije pridružena odrednica (*muškarčina*). Potonja je u HJP-u opisana pozitivno („pravi muškarac”), dok se u VRH-u spominju nepoželjne osobine („grub, bezobrazan”). Kolebanje u konotacijama uvećanice *muškarčina* spominju i Pišković (2016: 358) i Dakić (2017: 115) i zaključuju da su konotacije imenice *ženetina* uvijek negativne, dok se imenica *muškarčina* često upotrebljava ironično premda je u rječnicima (uz iznimku VRH-a) opisana kao izrazito pozitivna. Očito je da uvećanice koje se odnose na muškarce imaju pozitivne konotacije ili barem ne izrazito negativne kao one koje označuju žene, no postoje kolebanja u opisu njihove stilske vrijednosti te bi uporabu stilskih odrednica u tome slučaju trebalo revidirati. Razlog tomu može se tražiti u promjeni svjetonazora i činjenici da izražene tradicionalno muške osobine u suvremenome društvu nisu toliko važne ni poželjne kao nekad. Zanimljivo je uočiti negativne konotacije uvećanice *djedina*, koje upućuju na prepletanje rodnih i dobni stereotipa i različita društvena očekivanja od muškaraca s obzirom na dob. U istraživanjima o društvenome poimanju starenja muškaraca i žena spominje se da muškarci starenjem gube i fizičku snagu i društvenu moć koja proizlazi iz tradicionalne uloge radnika i hranitelja obitelji, čime se udalja-

¹⁴ O stereotipima povezanim s dobi vidi u Lazić 2024a, 2024b.

vaju od stereotipnih muških odrednica te se u nekim aspektima njihov položaj može usporediti s podređenom ulogom žena u društvu (usp. Mudrovčić 1997: 199–200). Stoga je zanimljivo primijetiti da se i kod opisa imenice *djedina* spominje nedostatak dostojanstva i neprimjerena seksualnost (u primjeru *djedina gleda cure*). Na sličan način, kao osoba koja se ne ponaša u skladu s dostojanstvom svoje dobi, u rječnicima je određena i uvećanica *starčina*.

Konotacije umanjenica koje se odnose na žene i muškarce suprotne su od konotacija uvećanica: umanjenice izvedene od riječi za žene nerijetko su označene kao odmilice (*ženica*, također *curetak*, *djevojčuljak*), no to nije slučaj s umanjenicama koje se odnose na (odrasloga) muškarca *čovječuljak* / *čovuljak*. U HJP-u uz natuknicu *čovuljak* stoji i odrednica *pejorativno*, i *hipokoristično*, a u VRH-u je ona označena kao *umiljenica*, no kolokacije *debeo*, *kržljav*, *nakazan*, *smiješan* upućuju na negativno obojenu uporabu i otklon od tradicionalnih muških osobina (npr. snaga, stasitost).

3.3. Kolokacije i primjeri

Kolokacije i primjeri uporabe također mogu odražavati stereotipne predodžbe. Primjerice, atributi mogu dati podatak o obilježjima koja se pripisuju pojedinoj društvenoj skupini, a glagolski kolokati o aktivnostima s kojima se povezuje. Također, kolokati i primjeri mogu uputiti na tipičan kontekst u kojemu se određena skupina spominje. Primjerice, pridjev *bablji* u VRH-u je oprimjeren kolokatima koji se većinom odnose na nepoželjne ili nisko vrednovane aktivnosti i ponašanja koja se tradicionalno povezuju sa starim ženama kao što su *brbljanje*, *kuhanje*, *bajke*, *slutnje*, *tlapnje*, *jezik*, *posao*. Treba, međutim, napomenuti da je riječ o negativno konotiranoj riječi, pa nije neobično da se upotrebljava u negativnome kontekstu.

Suvremeni hrvatski rječnici većinom su tiskani ili se temelje na tiskanim izdanjima te zbog prostornoga ograničenja sadržavaju samo kolokate i kraće primjere, a neke natuknice i značenja nisu oprimjereni. Usporede li se kolokati navedeni pod natuknicama za žene i muškarce, svejedno se mogu uočiti neke nejednakosti koje mogu upućivati na pristranost sastavljača rječnika. Navest ćemo nekoliko primjera:

1) natuknice *djevojka, momak, mladić*

U rječničkim opisima tih natuknica može se primijetiti asimetrija s obzirom na to da natuknica *djevojka* u rječnicima nije oprimjerena pridjevnim kolokatima, dok su u VRH-u pod natuknicom *mladić* navedeni pridjevi *darovit, naočit, neiskusan, snažan*, u RHJ-u *snažan, pametan*, a pod natuknicom *momak* u VRH-u stoje pridjevi *lijep i stasit*. Navedeni pridjevi većinom se odnose na pozitivna fizička i psihička obilježja, uz iznimku neiskustva koje se stereotipno pripisuje mladima.

Pod tim natuknicama neki su izrazi izdvojeni kao sveze, primjerice *stara djevojka* (VRH, HJP, RHJ), *stari mladić* (VRH, HJP), *djevojka za sve* (VRH, HJP), *javna (ulična) djevojka* (HJP), *djevojka od oka* (HJP), *momak od oka* (VRH, HJP), *momak i po* (VRH), *djevojka kao od jabuke grana* (VRH), *momak iz susjedstva* (RHJ). I među tim primjerima u ponekom se slučaju može primijetiti asimetrija, npr., u RHJ-u je obrađen samo izraz *momak iz susjedstva*, a ne i *djevojka iz susjedstva*, koji je također potvrđen, dok se izraz *javna (ulična) djevojka* spominje samo u HJP-u.

2) natuknice *djevojački, momački, mladički*

U VRH-u su za pridjev *djevojački* u značenju ‘koji je kao u djevojke’ navedeni ovi imenički kolokati: *duša, srce, lice, tijelo, grudi, suze, glas, izgled*, a u RHJ-u kolokati *duša, polet*. Za pridjev *mladički* u VRH-u su navedeni kolokati *drskost, obijest, godine, pogled*, a imenica *obijest* navedena je i u RHJ-u. Pridjev *momački* u VRH-u je u značenju ‘koji se odnosi na momke’ oprimjeren kolokatima *stan, život, lice* (u primjeru *vedra momačka lica*), *pjesma* (u primjeru *Već su iz daleka čuli vedru momačku i djevojačku pjesmu.*), a u značenju ‘koji je kao u momka’ imenicom *snaga* (u primjeru *Djedica je pokazao momačku snagu.*). U HJP-u je navedena kolokacija *momački korak*. Dakle, među kolokatima koji se spominju u vezi s djevojkama prevladavaju oni iz domene osjećaja i tijela, dok su kolokati koji se navode za imenice koje označavaju mladiće raznovrsniji, među ostalim, spominju se *drskost, fizička snaga i obijest*, koje se stereotipno povezuju s mladim osobama.

3) natuknice *žena*, *muškarac*

U VRH-u se u okviru natuknica *žena* i *muškarac* navode ovi pridjevni kolokati: *žena* je *energična*, *mlada*, *lijepa*, *nesretna*, a *muškarac* *hrabar*, *nepoznat*, *pravi*, *prijeteći*, *prosječan*, *sredovječan*, *voljen*. I u ovome slučaju kolokati imenice *žena* u većoj su mjeri povezani s domenama fizičkoga izgleda i emocija, dok se među kolokatima za *muškarca* nalazi nekoliko koji su povezani s fizičkom i psihičkom snagom. Osim toga, pod natuknicom *žena* navode se i izrazi koji odražavaju suvremeni kontekst: *borba za prava žena* i *muškarac zarobljen u tijelu žene*. U RHJ-u se, pak, primjerom *tjelesne i duševne razlike žene i muškarca* (također pod natuknicom *žena*) naglašavaju razlike između muškaraca i žena.

Obrada natuknice *žena* u rječnicima je općenito opsežnija u odnosu na natuknicu *muškarac* te su osim navedenih kolokata u VRH-u izdvojene i objašnjene sveze *javna žena*, *laka žena*, *blago od žene* i izreka *To je žena i po*. Ti su izrazi u različitim kombinacijama zabilježeni i u ostalim analiziranim rječnicima. Osim toga, u HJP-u je obrađen i već spomenuti izraz *žena iz stripa*, a u RHJ-u izraz *mijenjati žene kao košulje*. Navedeni izrazi uvelike se odnose na (nepoželjnu) sekusalnost i na žene kao seksualni objekt. Kao još jedna nejednakost može se spomenuti da je u svim rječnicima u vezi sa značenjem imenice *žena* 'udana ženska osoba' zabilježen izraz *uzeti za ženu*, kojim je pretpostavljena pasivna uloga žene pri sklapanju braka, a samo u VRH-u i izraz *uzeti za muža*. Također, u VRH-u i RHJ-u zabilježen je primjer *uloga žene u braku*, no takav se primjer ne daje za *muškarca/muža*.

4) natuknice *ženski*, *muški*, *muškarački*

Za pridjev *ženski* u VRH-u su navedeni ovi imenički kolokati: ('koji se odnosi na žene:') *narav*, *prava*, *rod*, *spol*, *društvo*, *lice*, ('koji je za žene:') *moda*. Obradeni su i frazemi *ženska glava* i *ženska ruka*. Prilog *ženski* oprimjeren je kolokacijom *ženski razmišljati*. U HJP-u uporaba pridjeva *ženski* nije oprimjerena, ali naveden je i objašnjen veći broj sintagma, među kojima su i *ženska glava* i *ženska logika*. U RHJ-u su navedeni kolokati *narav*, *razred*, *torba*, uz već spomenute frazeme *ženska glava* i *ženska ruka*. Među navedenim kolokatima ističu se domene naravi i mišljenja, čime se pretpostavlja način ponašanja i razmišljanja svojstven ženama i različit od muškoga.

Pridjev *muški* u VRH-u je oprimjeren kolokatima: *glasovi, rod, zbor, društvo, dijete, potomak* (u primjeru *posljednji muški potomak svoga roda*), u HJP-u *ljepota, društvo*, a u RHJ-u *društvo, odijelo, razgovori*. Osim toga, u VRH-u i HJP-u obrađeni su i izrazi *muški šovinist* i *muški šovinizam*, a u HJP-u i *muška ruka*. Stereotipne predodžbe o tipičnim muškim obilježjima i ponašanju izraženije su u kolokatima koji se u rječnicima navode za prilog *muški*: *muški postupiti, reći, piti, udariti koga* (VRH), *postupiti, reći* (HJP), *reći* (RHJ). Što se smatra muškim postupanjem proizlazi iz određenja jednoga značenja priloga *muški* u HJP-u: „odlučno, hrabro, smjelo, odrešito” i primjera koji se donosi u VRH-u: *Treba postupiti ravno i muški, bez okolišanja*. Na temelju navedenih kolokata može se zaključiti da se muško ponašanje povezuje i s nekim negativnim pojavama kao što je fizičko nasilje i (pretjerana) konzumacija alkohola. Potonje je potvrđeno i kolokacijom kojom je oprimjeren prilog *muškarački* u VRH-u u značenju ‘kao muškarac, na način muškarca’: *muškarački piti*.

Lako je zamislivo da asimetričnost među navedenim kolokacijama odražava stanje u korpusima koji su služili kao izvor građe za rječnike. Zbog naglaska na korpusnome pristupu leksikografiji se često susreću s problemom da se uz riječi povezane s društvenim skupinama u korpusu pojavljuju uvredljivi kolokati ili kolokati stereotipnoga sadržaja – osobito ako je riječ o korpusu s visokim udjelom neformalne komunikacije kao što su mrežni korpusi (usp. npr. Mihaljević 2018., 2024.; Hudeček 2024. za hrvatske primjere). Odluka o tome što će biti uvršteno u rječnik može ovisiti o različitim čimbenicima poput vrste rječnika ili odnosa prema korpusnome materijalu (razlika između korpusno utemeljenih i korpusom vođenih rječnika). Korpusi na kojima su utemeljeni analizirani rječnici nisu dostupni. Pogled u *hrWaC* pokazuje da su najistaknutiji pridjevni kolokati uz imenice *žena* i *muškarac* i imenički kolokati uz pridjeve *ženski* i *muški* (poredani po statističkoj mjeri jačine kolokacije (*logDice score*) u Sktech Engineu) ovi:

žena: mlada, lijepa, udana, nesretna, zgodna, trudna, nezaposlena, pametna, zlostavljana, silovana, zaposlena

muškarac: nepoznat, oženjen, odrastao, naoružan, maskiran, zgodan, x-godišnji, sredovječan, privlačan, mlad, pravi, heteroseksualan

ženski: rod, konkurencija, klapa, spol, ekipa, tijelo, uloga, lik, reprezentacija, osoba, populacija, glas

muški: rod, konkurencija, spol, klapa, populacija, ekipa, hormon, uloga, kolega, reprezentacija, glas, kolekcija.

Popis kolokata u *hrWaC-u* ne slaže se sa stereotipima zabilježenim u rječničkim opisima i upućuje na to da uporaba imenica koje označuju žene i muškarce često ne opravdava potpuno različitu obradu tih imenica u analiziranim rječnicima koja za posljedicu ima produbljivanje stereotipa. Iako se može očekivati da se popis kolokata mocijskih parnjaka razlikuje, što za posljedicu može imati razlike u njihovu leksikografskome opisu, navedeni podatci pokazuju da se u *hrWaC-u* i riječi koje se odnose na žene i one koje se odnose na muškarce pojavljuju s kolokatima iz domene fizičkoga izgleda i ljepote, a među najčešćim kolokatima nema onih koji bi upućivali, primjerice, na osobitu narav i razmišljanje žena. Razlike koje dolaze do izražaja (npr. muškarac: nepoznat, naoružan, maskiran) mogu se povezati s tipom korpusa i činjenicom da u mrežnome korpusu velik udio čine tekstovi s novinskih portala, na kojima se među ostalim izvještava o kaznenim djelima i nasilju.¹⁵

Iako su primjeri uporabe leksikografov izbor te on ondje ima nešto više prostora za izbjegavanje nepoželjnih sadržaja, oni bi ipak trebali odražavati tipičnu uporabu riječi dokumentiranu u korpusu. Budući da se u ostalim rječnicima većinom navode samo kolokacije ili uporaba riječi nije oprimjerena, navest ćemo nekoliko primjera iz VRH-a čiji odabir može biti sporan iz perspektive društvene odgovornosti. Ondje se pod natuknicom *muškobanjast* nalazi primjer *muškobanjasta policajka*, a pod natuknicom *ženskast* primjer *Po svojim ženskastim i pomalo namještenim kretnjama mogao bi lako biti baletni plesač*. Oprimjerenje uporabe tih riječi nužno će sadržavati stereotipne predodžbe o muškarcima i ženama, koje su sadržane u samim riječima *muškobanjast* i *ženskast*, no ovdje se dodatno stereotipiziraju određena zanimanja (policajka, baletan), što se moglo izbjeći odabirom drugih primjera. Različita očekivanja društva od muškaraca i žena (poslušnost i čednost s jedne strane te iskustvo i razmišljanje s druge) mogu se uočiti i usporede li se primjeri koji se navode u natuknicama *djevojčica* i *dječak*: *Bila je vrlo dobra i čedna djevojčica.; Još kao dječak stjecao je prva*

¹⁵ Za primjer istraživanja o ovisnosti kolokata imenica *žena* i *muškarac* o tipu korpusa vidi Müller-Spitzer i Rüdiger 2022.

životna iskustva i postavljao prva pitanja o smislu života. Nadalje, pronalaze se i primjeri izrazito negativnoga prikazivanja ženske seksualnosti: *Novaci odavna izazivani od raspuštenih djevojčurina iz mjesta, da ih prestraše, baciše se za njima kamenicama.; Djevojčura ga još prijaznije gledaše smiješeći se sve drskijom bestidnošću.* (natuknica *djevojčura*). Po stilu tih primjera može se zaključiti da su preuzeti iz starijih književnih tekstova te se ne odnose na suvremene okolnosti, stoga se može postaviti pitanje je li im mjesto u suvremenome rječniku.

S druge strane, u VRH-u se mogu pronaći i primjeri koji odražavaju suvremeni kontekst, npr. *reintegracija žena u svijet rada nakon majčinstva* (natuknica *majčinstvo*). Suvremeni primjeri u kojima se dokidaju tradicionalne spolne/rodne uloge i žene se spominju u kontekstu zanimanja i položaja koji se tradicionalno povezuju s muškarcima mogu se pronaći i u nordijskim rječnicima, npr. *žene preuzimaju jedan direktorski posao za drugim* (SO)¹⁶, *Malene je moderna karijeristica i samohrana majka troje djece, još nije navršila 40. i nije nimalo potrošena ni debela. Upravo suprotno, ide joj u poslovnom životu* (DDO)¹⁷, *djevojke u Vojsci, djevojke na vodećim položajima* (NAOB)¹⁸.

3.4. Korpusni podatci: nova značenja

Osim što pogled u stvarnu jezičnu uporabu kakva je dokumentirana u korpusu može otkriti stereotipne predodžbe koje postoje u društvu te se odražavaju u jeziku, može pružiti i uvid u društvene promjene. Primjer su toga značenje i uporaba riječi *piletina*, koja se, ako uzmemo u obzir određenje u HJP-u, u prenesenome značenju odnosi u prvome redu na žensku osobu: „2. žarg. *pejor.* mlada djevojka, djevojka bez seksualnog iskustva”¹⁹. Međutim, podatci iz *hrWaC-a* pokazuju da su potvrde uporabe riječi *piletina* za mušku osobu (najčešće iz perspektive starije žene) brojne iako takva uporaba nije zabilježena u rječnicima.

¹⁶ „tjejerna tar över det ena chefsjobbet efter det andra” (natuknica *tjej* ‘cura, žena’)

¹⁷ „Malene er en strømlinet karrierekvinde og alenemor med tre børn, endnu ikke 40 og slet ikke færdig og fed. Tværtimod kører det for hende i erhvervslivet” (natuknica *karrierekvinde* ‘karijeristica’). Budući da se riječ upotrebljava i u negativnome kontekstu, rječnički članak sadržava i takav primjer (*ne zanimaju nju baš udaja i djeca. Naša je Inge karijeristica* [„det er ikke rigtig hende at blive gift og få børn. Vores Inge er en karrierekvinde”]), no primjerima su obuhvaćene različite perspektive, a ne samo predrasuda o ženama koje su posvećene karijeri.

¹⁸ „jenter i Forsvaret”, „jenter i ledende stillinger” (natuknica *jente* ‘djevojka, žena’)

¹⁹ U VRH-u se spominje samo osnovno značenje ‘pileće meso’.

Primjerice: *I ove godine se očekuje popraćivanje događaja od strane curica svih uzrasta, majka koje škicaju mladu piletinu na bajkovima, bake im se dive, dok je muška populacija uglavnom privučena onim prvim djelom publike, djevojkama svih uzrasta polugolih leđa, nogu i ostalog.* (mojbicikl.hr), *eh valjda se Renatica zazeljela mlade piletin : zubo.: zubo:* (forum.hr). Takvi primjeri pokazuju kako posuvremenjivanje rječničkih opisa u cilju izbjegavanja stereotipa u nekim slučajevima ne bi bilo motivirano samo promicanjem ravnopravnosti, nego i suvremenom jezičnom uporabom.

4. Zaključak

Rječnici su neodvojivi od društvenoga konteksta u kojemu su nastali te mogu biti vrijedan izvor ne samo jezičnih nego i društvenih podataka. U ovome poglavlju analizirani su opisi riječi i izraza koji se odnose na žene i muškarce u suvremenim hrvatskim rječnicima i predodžbe o ženama i muškarcima koje se iz njih mogu iščitati. Analiza je obuhvatila definicije, stilske odrednice, kolokacije i primjere. Pokazalo se da su definicije nerijetko pristrane, da odražavaju mušku perspektivu i društvene stereotipe o muškarcima i ženama i njihovim tradicionalnim ulogama. Pronalaze se primjeri upisivanja stereotipa u definicije neutralnih riječi i izraza i naglašavanja negativnoga sadržaja pogrđnih izraza, osobito onih koji se odnose na žene, pretjeranom afektivnošću i opširnošću definicija u kojima se često nepotrebno nižu negativne ženske osobine. Slično tomu, u definicijama se katkad naglašavaju pozitivne muške osobine, no i u natuknicama koje se odnose na muškarce pojavljuju se stereotipi i tradicionalne predodžbe. Kad je riječ o stilskim odrednicama, pokazalo se da bi ih trebalo usustaviti i uskladiti sa stvarnom jezičnom uporabom. To osobito vrijedi za riječi pogrđnoga značenja koje katkad nisu označene odrednicom ili je upotrijebljena odrednica preblaga. U ovome poglavlju osobita je pozornost posvećena umanjenicama i uvećanicama kao riječima s kojima su često povezani vrijednosni sudovi. Analiza kolokacija i primjera također je pokazala asimetriju u obradi riječi koje se odnose na žene i muškarce i otkrila stereotipne predodžbe sadržane u odabiru tih elemenata leksikografskoga opisa. Neki su primjeri očito preuzeti iz književnih djela i iz današnje perspektive djeluju zastarjelo.

Pri opisu leksika koji se odnosi na društvene skupine i analizi rječničkih opisa treba imati na umu razliku između jezičnih i leksikografskih činjenica. Naime, ako neki stereotip i nejednakost postoji u jeziku, primjerice ako je leksikaliziran u kojemu izrazu ili je doveo do razvoja prenesenoga značenja, to su jezične činjenice koje bi rječnik trebao bilježiti i opisati. Međutim, leksikografski opis ne bi trebao naglašavati stereotipe i predrasude niti ih upisivati pod neutralne natuknice. Stoga je pri procjeni leksikografskih odluka katkad nužan uvid u građu koja je služila kao izvor podataka za rječnik. Takvi podatci za analizirane rječnike nisu dostupni, no usporedba s podacima iz *hrWaC-a* pokazala je da neki sporni sadržaji nisu opravdani jezičnom uporabom. To je, primjerice, slučaj s nekim seksističkim i vulgarnim izrazima koji u *hrWaC-u* gotovo nemaju potvrda, što dovodi u pitanje opravdanost njihova uvrštavanja u rječnik. Također se pokazalo kako korpusni podatci mogu otkriti neka nova i promijenjena značenja koja su posljedica društvenih promjena, a nisu zabilježena u rječnicima.

Budući da društvena osjetljivost ima dužu tradiciju u nordijskim društvima, pa tako i u leksikografiji, prikazani su primjeri leksikografske obrade natuknica iz domene muško-žensko u nekoliko nordijskih rječnika kako bi se stekao uvid u druga leksikografska rješenja. Pokazalo se da su stereotipne predodžbe o ženama i muškarcima u nordijskim rječnicima manje izražene nego u hrvatskim rječnicima. U rječnicima se društveno sporni jezični podatci nastoje opisati tako da se upozori na njihovu uvredljivost ili stereotip na kojemu su utemeljeni. Nadalje, u elementima leksikografske obrade koji su u većoj mjeri podložni leksikografovom odabiru, kao što su kolokacije i primjeri uporabe, može se primijetiti veća sklonost primjerima koji odstupaju od tradicionalnih predodžaba o muškarcima i ženama te njihovim ulogama u društvu. Bilo bi zanimljivo usporediti podatke iz rječnika s podacima iz korpusa koji su služili kao izvor građe kako bi se vidjelo je li zaista riječ o prototipnoj uporabi tih riječi ili o namjeri leksikografa da u opis uključi načela društvene odgovornosti i ravnopravnosti. Iz analize prikazane u ovome poglavlju može se zaključiti da bi natuknice iz domene muško-žensko u hrvatskim rječnicima trebalo revidirati, posuvremeniti i uskladiti sa stvarnom jezičnom uporabom i načelima društvene odgovornosti.

Izvori i literatura

Bratanić, Maja. 2005. Mjesto žene u rječniku. *Jezik u društvenoj interakciji*. Ur. Stolac, Diana; Ivanetić, Nada; Pritchard, Boris. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb – Rijeka. 37–46.

Dakić, Mirela. 2017. Kada ćemo postati žene u rječnicima hrvatskoga jezika? *Jat: časopis studenata kroatistike* 1/3. 106–123.

DDO = *Den Danske Ordbog*. <https://ordnet.dk/ddo> (posljednje pristupljeno 1. studenoga 2024.).

HJP = *Hrvatski jezični portal*. <http://hjp.znanje.hr> (posljednje pristupljeno 25. studenoga 2024.).

Hrvatski strukovno nazivlje – Struna. <http://struna.ihjj.hr> (pristupljeno 10. studenoga 2024.).

Hudeček, Lana. 2024. Plavuša i plavušan. *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik. Zagreb. 476–497.

Lazić, Daria. 2022. Deskriptivnost i etičnost u leksikografiji na primjeru obrade društvenih stereotipa. *Jezično i izvanjezično u međudjelovanju. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 24. do 16. rujna 2020. u Splitu* (online). Ur. Matešić, Mihaela; Nigoević, Magdalena. Srednja Europa. Zagreb. 339–357.

Lazić, Daria. 2024a. Stari i mladi. *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik. Zagreb. 516–541.

Lazić, Daria. 2024b. Lexicographic Treatment of Vocabulary Related to Age – The Example of Croatian and Danish Lexicography and Semantics. *Lexicography and Semantics: Proceedings of the XXI EURALEX International Congress*. Ur. Štrkalj Despot, Kristina; Ostroški Anić, Ana; Brač, Ivana. Institut za hrvatski jezik. Zagreb. 600–614.

Lazić, Daria; Mihaljević, Ana. 2021a. Društveni stereotipi u hrvatskim rječnicima u dijakronijskoj i sinkronijskoj perspektivi. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 47/2. 541–582.

Lazić, Daria; Mihaljević, Ana. 2021b. Stereotypes and Taboo Words in Dictionaries from a Diachronic and a Synchronic Perspective – The Case Study of Croatian and Croatian Church Slavonic. *Proceedings of the XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion, Vol. II*. Ur. Gavrilidou, Zoe i dr. SynMorPhoSe Lab, Democritus University of Thrace. 101–111.

Ljubešić, Nikola; Klubička, Filip. 2016. Croatian web corpus hrWaC 2.1. *Slovenian language resource repository CLARIN.SI*. <http://hdl.handle.net/11356/1064> (posljednji pristup 25. studenoga 2024.).

Miloš, Irena. 2017. Komu je jezik majka, a komu maćeha? *Hrvatski jezik* 4/4. 8–10.

Mihaljević, Milica. 2018. Muško i žensko u e-rječniku. *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 4. do 6. svibnja 2017. Jezik i njegovi učinci*. Ur. Stolac, Diana; Anastazija Vlastelić. Srednja Europa. Zagreb. 209–228.

Mihaljević, Milica. 2021. Muško i žensko u hrvatskome jeziku i leksikografiji – stereotipi i jezična diskriminacija. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 47/2. 655–685.

Mihaljević, Milica. 2024. Rod i spol, muško i žensko. *Anatomija rječnika – Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik. Zagreb. 498–515.

Moon, Rosamund. 2014. Meanings, Ideologies, and Learners' Dictionaries. *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. Ur. Abel, Andrea i dr. EURAC research. Bolzano. 85–105.

Mudrovčić, Željka. 1997. Starost i starenje ljudskog roda: žensko-muški aspekti starenja. *Revija za sociologiju* 28/3–4. 193–205.

Müller-Spitzer, Carolin; Rüdiger, Jan Oliver. 2022. The influence of the corpus on the representation of gender stereotypes in the dictionary. A case study of corpus-based dictionaries of German. *Proceedings of the XX EURALEX International Congress*. Ur. Klosa-Kückelhaus, Annette i dr. Mannheim. IDS-Verlag. 129–141.

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. <https://naob.no> (posljednje pristupljeno 1. studenoga 2024.).

Nossem, Eva. 2018. Queering Lexicography: Balancing Power Relations in Dictionaries. *Queering Translation – Translating the Queer. Theory, Practice, Activism*. Ur. Klaus Kaindl, Klaus; Baer, Brian. Routledge. New York. 172–187.

Pišković, Tatjana. 2016. Perpetuiranje rodni stereotipa u hrvatskim rječnicima. *Romanoslavica* 52/2. 343–363.

RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga. Zagreb.

Russel, Lindsay Rose. 2012. This is What a Dictionary Looks Like: The Lexicographical Contributions of Feminist Dictionaries. *International Journal of Lexicography* 25/1. 1–29.

Schutz, Rik. 2002. Indirect Offensive Language in Dictionaries. *Proceedings of the X EURALEX International Congress*. Ur. Braasch, Anna i dr. Center for sprogteknologi. Copenhagen. 637–341.

SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. <https://svenska.se> (posljednje pristupljeno 1. studenoga 2024.).

Štrkalj Despot, Kristina; Möhrs, Christine. 2015. Pogled u e-leksikografiju. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 41/2. 328–353.

Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. John Benjamins. Amsterdam – Philadelphia.

VRH = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Jojić, Ljiljana; Nakić, Anuška; Vajs, Nada; Zečević, Vesna (ur.). Školska knjiga. Zagreb.